

Wstęp

Konieczność rozumienia zmian, wprowadzania ich oraz podążania za nimi towarzyszy człowiekowi obecnie we wszystkim, co się wiąże z jego aktywnością. Przekraczanie granic – transgresja i opuszczanie własnej strefy komfortu – wydają się niewystarczające, aby człowiek był w stanie sprostać wyzwaniom współczesności. Konieczne stają się działania kreatywne, wymagające umiejętności myślenia w nowy sposób. To oczekiwana postawa wobec różnych życiowych wyzwań. Elementem transgresji jest także gotowość do zmiany poglądów i planów, czemu towarzyszy wysoki stopień refleksyjności – w rozumieniu namysłu nad tym, co człowiek robi i czego doświadcza. Kluczowe wyzwanie to konieczność permanentnego rozwoju. Jeżeli człowiek ma rozumieć wydarzenia, które dzieją się wokół niego, korzystać z coraz to nowszych osiągnięć cywilizacji, w tym technologii, a przede wszystkim pewnie kierować własnym życiem i być skuteczny w swoich działaniach, to musi podążać za zmianami, podchodząc do nich elastycznie i wkładając znaczny wysiłek w swój rozwój.

Powyższe założenia można odnieść do tworzonych przez człowieka organizacji, a przede wszystkim do osiągania przez nie przyjętych celów. Przykładem takich organizacji są młodzieżowe ośrodki wychowawcze (MOW-y) – instytucje resocjalizacyjne dla dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie. MOW-y to placówki działające w obszarze tzw. resocjalizacji otwartej, odgrywające kluczową rolę w procesie readaptacji społecznej nieletnich, przygotowujące ich do samodzielności, jak również do pełnienia różnych funkcji i zadań w dorosłym życiu.

W ciągu ostatnich 25 lat MOW-y przeszły poważne zmiany, od instytucji restrykcyjnych opartych na założeniach teorii behawioralnej po instytucje otwarte na środowisko zewnętrzne, nastawione na rozwój wychowanków. Kadry ukierunkowały się na indywidualne potrzeby młodzieży, opierając swoje działania w znacznym stopniu na osiągnięciach teorii poznawczej. Pozytywny nurt w resocjalizacji nieletnich ukształtował perspektywę poszukiwania i budowania

mocnych stron we wszystkich elementach tego systemu wychowawczego, a więc – wychowankach, kadrze pedagogicznej, jak również w środowisku lokalnym, którego instytucja jest integralną częścią. Proces resocjalizacji to obecnie wielowymiarowy, interdyscyplinarny zespół elastycznych działań skupionych wokół problemów podopiecznych, nastawionych na poszukiwanie rozwiązań, otwartych na innowacje i twórcze rozwiązania. Podstawą takiej wizji instytucji resocjalizacyjnych dla nieletnich jest praca zespołowa oraz zaangażowanie wychowywanych i wychowujących w proces zmiany.

Publikacja prezentuje nowy model badań zrealizowanych w środowisku wychowawczym wybranej instytucji resocjalizacyjnej dla nieletnich. Nowy – nie ze względu na to, że stanowi on odkrycie w metodologii badań pedagogicznych, ale dlatego, że jeszcze stosunkowo rzadko bywa wdrażany w tego typu środowiskach. Mowa tu o partycypacyjnych badaniach w działaniu, podczas których uczestnicy, czyli kadra pedagogiczna, wspólnie z badaczem wytwarzają teoretyczne i empiryczne warunki do zmiany społecznej realizowanej w praktyce. Tak przeprowadzony projekt wiąże się ze szczególnym rozumieniem procesu badawczego i warunków, jakie muszą być spełnione, aby on z powodzeniem zaistniał. Omawiane badania wymagały znacznego nakładu czasu, który potrzebny był, aby nawiązać współpracę z instytucją, stać się jej częścią, a także zaangażować się i współtworzyć proces zmian zainicjowanych i przeprowadzonych przez kadre pedagogiczną. Takie „nieśpieszne” badania realizowane w ciągu sześciu lat w Młodzieżowym Centrum Edukacji i Readaptacji Społecznej w Goniądzu pozwoliły na pogłębioną analizę wskazanych przez kadre pedagogiczną działań procesu resocjalizacji nieletnich dziewcząt, a w konsekwencji wprowadzenie oddolnych zmian. Klasyczne paradygmaty w metodologii badań pedagogicznych akcentują jak najmniejszy wpływ badacza na obiekt badań. Natomiast badania w działaniu wskazują poznanie jako klucz do ulepszenia badanej rzeczywistości społecznej, w omawianym przypadku – funkcjonowania instytucji resocjalizacyjnej dla nieletnich. Wprowadzone zmiany to wspólne przedsięwzięcie badacza i kadry instytucji, które otworzyło proces systematycznego rozwoju placówki, budowania jej potencjału kadrowego i organizacyjnego, a przede wszystkim przybliżyło do odnalezienia odpowiedzi na pytanie o skuteczną resocjalizację nieletnich.

Prezentowana publikacja składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich tworzy podstawę teoretyczną omawianego projektu, kierując uwagę Czytelnika

na istotne dla procesu resocjalizacji nieletnich aspekty związane z ich psychospołecznym rozwojem. W prezentowanych rozważaniach przyjęto perspektywę rozwojową, co oznacza, że bez uwzględnienia zadań rozwojowych związanych z etapami dzieciństwa i adolescencji wsparcie wychowanków w rozwiązywaniu określonych trudności oraz dokonywanie zmian w ich zachowaniu nie będzie skuteczne i trwałe. Uzupełnieniem tego rozdziału są przykładowe opisy środowisk rodzinnych nieletnich w odniesieniu do poprzednich rozdziałów, tak aby zaakcentować utrudnioną realizację kluczowych dla okresu adolescencji zadań rozwojowych i zwrócić uwagę na fakt osamotnienia nieletnich w pokonywaniu różnych trudności na drodze swojego rozwoju.

W rozdziale drugim omówione zostało zagadnienie formowania się tożsamości jako kluczowego zadania rozwojowego w okresie adolescencji, którego realizacja pozostaje w bezpośrednim związku z kształtującą się osobowością. Osiągnięcie stabilnej tożsamości jest bardzo ważne w rozwoju psychicznym jednostki, toruje drogę pozytywnemu przystosowaniu społecznemu oraz rozwojowi trwałych i ufnych relacji interpersonalnych. W grupie podopiecznych młodzieżowych ośrodków wychowawczych proces kształtowania tożsamości nie przebiega prawidłowo, co może prowadzić do przyjęcia tożsamości negatywnej, stwarzającej ryzyko wejścia na drogę przestępstwa. Odpowiednie działania wychowawcze zaplanowane i podjęte wobec nieletnich mogą pomóc im przejść kryzys tożsamości, od statusu tożsamości pomieszanej do tożsamości dojrzałej. Kolejny rozdział, będący kontynuacją rozważań dotyczących pracy resocjalizacyjnej z wychowankami, wskazuje na założenia twórczej resocjalizacji jako teoretycznego drogowskazu wskazującego odpowiedni kierunek – w stronę wysokiego poziomu efektywności oraz trwałych zmian w zachowaniu nieletnich. Założenia metodologiczne badań własnych przedstawia rozdział czwarty. Partycypacyjne badania w działaniu, aktywnie angażujące wszystkich uczestników, umożliwiły wprowadzenie zmian w procesie resocjalizacji w Młodzieżowym Centrum Edukacji i Readaptacji Społecznej (MCEiRS) w Goniądzu oraz ich zrozumienie i powszechną w tym środowisku akceptację. Refleksja i działanie, jako naprzemiennie pojawiające się kroki, doprowadziły do usprawnienia i modyfikacji wybranych elementów procesu resocjalizacji, takich jak: program wychowawczy, indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne (IPET-y) oraz program adaptacji, co opisane zostało w rozdziale piątym. Z uwagi na to, że nadrzędnym celem zrealizowanego projektu badawczego było podniesienie

poziomu efektywności działań, ostatni szósty rozdział dotyczy tego właśnie zagadnienia wraz z propozycją, jak można ten problem badać w środowisku wychowawczym. Zagadnienie efektywności procesu resocjalizacji jest złożone, a poszukiwanie odpowiedzi na pytania, jak zwiększać stopień efektywności realizowanych działań oraz jak go analizować i badać – nie straciły na aktualności.

Publikacja powinna pomóc zarówno teoretykom, jak i praktykom w tych poszukiwaniach. Może się też stać inspiracją do torowania nowych dróg w resocjalizacji. Świat praktyki i nauki potrzebują siebie nawzajem w procesie podnoszenia poziomu efektywności procesu resocjalizacji nieletnich w środowisku instytucjonalnym oraz w poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań.

Składam serdeczne podziękowania kadrze pedagogicznej i administracyjnej Młodzieżowego Centrum Edukacji i Readaptacji Społecznej w Goniądzu, a szczególnie panu dyrektorowi Sławomirowi Moczydłowskiemu, który miał znaczący wkład w powstanie tej publikacji. Dziękuję za pomoc w realizacji projektu, inspirację do dalszych działań, znaną na wschodzie Polski gościnność i otwartość na moje pomysły.

Autorka